

به نام خداوند جان و خرد

سرگذشت حاجی بابا اصفهانی

(متن کامل)

بیخبر بوییه

میرزا حبیب اصفهانی

سید جلال الدین الحسینی (مؤید الاسلام)

یوسف رحیم لو

انتشارات شفیعی

۱۳۹۸

سرشناسه	: موریه، جیمز جاستینی، ۱۷۸۰-۱۸۴۹م.
عنوان و نام پدیدآور	: حاجی بابا (متن کامل) / جیمز موریه؛ [مترجم] حبیب اصفهانی، سیدجلال‌الدین الحسینی (مؤیدالاسلام).
مشخصات نشر	: تهران: شفیعی، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	: ۹۹۰ص؛ ۲۱/۵×۴/۵اس.م.
شابک	: 978-964-7843-64-5
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: عنوان اصلی: The adventures of Hajji Baba of Ispahan.
یادداشت	: کتاب حاضر در سالهای مختلف توسط ناشران متفاوت منتشر شده است.
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: داستان‌های انگلیسی -- قرن ۱۹م.
موضوع	: English fiction -- 19th century
موضوع	: ایران -- اوضاع اجتماعی -- قرن ۱۳ق. -- داستان
موضوع	: Social conditions -- 19th century -- Fiction -- Iran
موضوع	: ایران -- تاریخ -- قاجاریان، ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ق. -- داستان
موضوع	: Iran -- History -- Qajars, 1779 - 1925 -- Fiction
شناسه افزوده	: حبیب اصفهانی، ۱۲۵۱ - ۱۳۱۱ق.، مترجم
شناسه افزوده	: مؤیدالاسلام، سیدجلال‌الدین، ۱۳۰۹-۱۲۴۲.، مترجم
رده بندی کنگره	: ۱۳۰۴D۰۰۰
رده بندی دیویی	: ۹۰۸.۷۴
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۷۸۰۰۰۰۰

سرگذشت حاجی بابا اصفهانی

(متن کامل)

نویسنده: جیمز موریه

مترجم: میرزا حبیب اصفهانی

مقدمه: سیدجلال‌الدین الحسینی (مؤیدالاسلام)

یوسف رحیم‌لو

نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۸

حروف چینی: راه‌شهاب

چاپ: غزال

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ و نشر برای انتشارات شفیعی محفوظ است

تهران، میدان انقلاب، خیابان منیری‌جاوید، ساختمان اردیبهشت، شماره ۶۵، طبقه

همکف، تلفن: ۶۶۴۹۴۶۵۴

فهرست مجلدات سه جلدی حاجی بابا عرض داشت مخصوص

۱۵	پیشگفتار نقد گونه
۲۷	مقدمه
۲۹	تقریظ
۳۶	عرض داشت مخصوص
۵۵	گفتار ۱: در ولادت و تربیت حاجی بابا
۶۰	گفتار ۲: در اولین سفر حاجی بابا و افتادن او به اسیری در دست ترکمانان
۷۰	گفتار ۳: افتادن حاجی بابا به دست ترکمانان و به کار آمدن اسباب دلاکی او
۷۴	گفتار ۴: به خیال افتادن حاجی بابا و ربودن کلاه عثمانی
۸۰	گفتار ۵: دزد شدن حاجی بابا و ایلغار وی به زاد و بوم خویش
۸۹	گفتار ۶: در بیان أسرا و غنائیم که به دست ترکمانان افتاد
۹۶	گفتار ۷: در سلوک مهرآمیز حاجی بابا و سرگذشت دل سوز ملک‌البرهان
۱۰۰	گفتار ۸: در خلاصی حاجی بابا از دست ترکمانان و به دست ایرانیان افتادن و
۱۰۳	درست آمدن مصداق از خاک برخاستن و به خاکستر نشستن وی
۱۱۰	گفتار ۹: در سقایی حاجی بابا از روی ناچاری
۱۱۶	گفتار ۱۰: در کنکاش حاجی بابا با خویش و قلیان فروش و پاگرد شدن
۱۲۲	گفتار ۱۱: سرگذشت درویش صفر و دو نفر رفیق او
۱۳۸	گفتار ۱۲: در بیان دریافتن حاجی بابا که دنیا دار مکافات است

- گفتار ۶۹: بزرگ شدن حاجی بابا از چپقگیری و به رنج و زحمت افتادن..... ۵۱۰
- گفتار ۷۰: خودنمایی کردن و به بلا افتادن حاجی بابا و شکر آیش با شکرلب..... ۵۱۳
- گفتار ۷۱: بروز تزویر حاجی بابا و طلاق دادن شکرلب..... ۵۱۸
- گفتار ۷۲: واقعه ای که در کوچه روی داد و اندک اندوه حاجی بابا را کاست و دلسوزی و دلداری عثمان آغا و اندرز دادن وی او را..... ۵۲۴
- گفتار ۷۳: دوست جستن حاجی بابا برای انتقام از دشمنان..... ۵۲۸
- گفتار ۷۴: اطمینان دادن سفیر به حاجی بابا و خدمت او به سفیر..... ۵۳۳
- گفتار ۷۵: ابتدای سرشناسی حاجی بابا و فایده رساندنش به سفیر..... ۵۳۸
- گفتار ۷۶: نوشتن حاجی بابا تاریخ اروپا را و برگشتن او نزد سفیر ایران..... ۵۴۷
- گفتار ۷۷: در پی ایلچی فرنگ در طهران..... ۵۵۳
- گفتار ۷۸: مورد التفات صدراعظم شدن حاجی بابا..... ۵۵۹
- گفتار ۷۹: در پی دوگی اعتبار حاجی بابا..... ۵۶۴
- گفتار ۸۰: دور شدن بدبختی از حاجی بابا و مسافرت او..... ۵۶۹

جلد سوم - حاجی بابا در لندن..... ۵۷۵

- گفتار ۸۱: رفتن حاجی بابا به کارپرداز شاه به اصفهان..... ۵۸۶
- گفتار ۸۲: در جستجوی هدایا..... ۵۹۳
- گفتار ۸۳: اختلاف عقاید ایرانیان و فرنگیان و احب با هدایا..... ۵۹۹
- گفتار ۸۴: نامه فتحعلی شاه به شاه و ملکه انگلیس..... ۶۰۸
- گفتار ۸۵: در حضور شاه..... ۶۱۴
- گفتار ۸۶: حرکت از طهران..... ۶۲۲
- گفتار ۸۷: شیرینکاری ایلچی در ارض روم - ورود به قسطنطنیه..... ۶۲۹
- گفتار ۸۸: یافتن میرزا فیروز کنیزکی چرکسی را..... ۶۳۵
- گفتار ۸۹: رفتن به از میر..... ۶۴۱
- گفتار ۹۰: فرق بین هیئت و نجوم را در کشتی می آموزند..... ۶۴۸
- گفتار ۹۱: ورود به مالتا..... ۶۵۴
- گفتار ۹۲: توصیف یک کشتی بزرگ انگلیسی..... ۶۶۱
- گفتار ۹۳: عبور از جبل الطارق و رؤیت انگلستان..... ۶۶۸
- گفتار ۹۴: ورود به بلیموث فرق بین مهمانخانه و کاروانسرا..... ۶۷۵

- گفتار ۹۵: حکمران بلیموث به ملاقات او می آید. ۶۸۲
- گفتار ۹۶: ادامه سفر - گاری های انگلیسی ۶۸۹
- گفتار ۹۷: رسیدن به لندن ۶۹۶
- گفتار ۹۸: ایرانیان در لندن - گرفتن لرد به جای دکتر ۷۰۴
- گفتار ۹۹: اولین شب در لندن - ملاقات ایلچی با وزیر انگلیس ۷۱۰
- گفتار ۱۰۰: ملاقات صدراعظم ۷۱۷
- گفتار ۱۰۱: فرارسیدن هنگام شرفیابی به حضور شاه ۷۲۲
- گفتار ۱۰۲: در حضور شاه ۷۲۹
- گفتار ۱۰۱: ملاقات رؤسای کمپانی هند ۷۳۷
- گفتار ۱۰۴: افریب در لباس اروپایی دل می فریفت ۷۴۴
- گفتار ۱۰۵: ملاقات ملکه انگلیس ۷۵۰
- گفتار ۱۰۶: سرگ - اسی ایرانیان از پی قبله ۷۵۷
- گفتار ۱۰۷: در کراکرتاج - مجلس شورای انگلستان ۷۶۵
- گفتار ۱۰۸: دعوت ایلچی به تاج - برتری زنان بر مردان - شرب شراب ۷۷۳
- گفتار ۱۰۹: والز و رقص چهار نفره ۷۸۰
- گفتار ۱۱۰: بی تابی ایلچی از عشق - او را آنچه را در آنجا رخ داد ۷۸۷
- گفتار ۱۱۱: صحبت کردن ایلچی و حاجی بابا به انگلیسی ۷۹۵
- گفتار ۱۱۲: زبان انگلیسی در حضور ایلچی ۸۰۱
- گفتار ۱۱۳: دروغ های انگلیسی - آشنایان جدید - حاجی بابا خانواده گرازان ۸۰۹
- گفتار ۱۱۴: ملاقات حاجی بابا گرازان - اشتباه او در سخن گفتن ۸۱۶
- گفتار ۱۱۵: رفتن حاجی بابا به کلیسا - وعظ یک واعظ جوان ۸۲۲
- گفتار ۱۱۶: رفتن ایلچی به خانه هند - رفتن حاجی بابا به دیدن پاره ۸۲۸
- گفتار ۱۱۷: رسیدن مکاتیب از ایران ۸۳۶
- گفتار ۱۱۸: غذاخوردن حاجی بابا با یک نفر انگلیسی اشخاصی را که می بیند ۸۴۲
- گفتار ۱۱۹: بزرگی، موی دماغ حاجی بابا شده و ایلچی را می رنجاند ۸۵۰
- گفتار ۱۲۰: آشتی ایلچی و حاجی بابا ۸۵۶
- گفتار ۱۲۱: وولوبیج و توپخانه آن - یاران حاجی بابا ۸۶۲
- گفتار ۱۲۲: حاجی بابا و درس عشق ۸۶۹
- گفتار ۱۲۳: بر نقشه سعادت او قلم بطلان کشیده شد ۸۷۶

- گفتار ۱۲۴: اندوه حاجی بابا - مراسله انگلیسی ۸۸۲
- گفتار ۱۲۵: پذیرایی ولیعهد انگلیس در خانه ایلچی ۸۸۸
- گفتار ۱۲۶: ذکر مهمانی و وقایع شب گذشته ۸۹۶
- گفتار ۱۲۷: دل ایلچی برای دیدن ایران تنگ شده ۹۰۳
- گفتار ۱۲۸: ملاقات با یکی از مقدسین انگلیس ۹۱۱
- گفتار ۱۲۹: پیش آمد ناگوار در یکی از معابر لندن ۹۱۸
- گفتار ۱۳۰: عقیده ایلچی درباره زنان فرنگ ۹۲۴
- گفتار ۱۳۱: مجادله با طلبکاران ۹۲۹
- گفتار ۱۳۲: ته دبع حاجی بابا از گرازان ۹۳۴
- گفتار ۱۳۳: مسافرت حاجی بابا و همراهان به ایران ۹۴۱
- گفتار ۱۳۴: مسافرت حاجی بابا و همراهان به تهران در حضور شاه - آخر سرگذشت ۹۴۵
- فرهنگ ۹۵۷
- آیات قرآنی ۹۵۹
- عبارات عربی ۹۶۱
- لغات و اصطلاحات و امثال ۹۶۳

پیشگفتار نقدگونه

«سرگذشت حاجی بابای اصفهانی» پرسش‌های گوناگونی را تاکنون پیش آورده که بسیاری برخی از آنها پاسخ قطعی یافت شده است و پاره‌ای دیگر هنوز در پردرخت دیدنی باقی مانده.

بعد از عکس برداشتن آقاخان مجتبی مینوی از آثار خطی میرزاحیب در استانبول، و با توجه به مقدمه «زاحیب بر ترجمه خود از «حاجی بابا»^۱ یقین شده است که ترجمه «سرگذشت حاجی بابا» آنکه معروف و مشهور است، از میرزاحیب اصفهانی می‌باشد. نامه شیخ احمد روحی به ادوارد براون هم که آقای جمال‌زاده بدان استناد کرده^۲ مؤید این فخره است.

ترجمه دیگری از این کتاب به وسیله میرزا اسدالله خان شوکت‌الوزاره صورت گرفته و به سال ۱۳۲۳ قمری در بمبئی به چاپ رسیده است. این ترجمه بیشتر تحت اللفظی و دور از شیوایی و ذوقی است که در ترجمه میرزاحیب دیده می‌شود. چاپ اول ترجمه میرزاحیب هم متأسفانه به سال ۱۹۰۵ (۱۳۲۲/۲۳) در کلکته است. در مقدمه میرزا اسدالله خان، نامی از «توریه» به عنوان مؤلف یا مترجم «سرگذشت حاجی بابا» یا بدان‌گونه که خود

۱. رک. مجله بغما، سال ۱۶ شماره ۲، ص ۸۲-۸۰ مقدمه میرزاحیب در دیباچه آقای جمال‌زاده بر چاپ جدید (تهران ۱۳۴۸) «حاجی بابای اصفهانی»، ص بیست، و ج اول «از صبا تا نیما» تألیف یحیی آرین‌پور، تهران ۱۳۵۰، ص ۳۹۶ نیز نقل شده است.

۲. دیباچه جمال‌زاده بر «حاجی بابا» ص شانزده و هفده.

میرزای مذکور کتاب را «مظهرالعجم محتوی از سوانح عمری حاجی بابای اصفهانی» نام گذاری کرده، برده نشده است، بلکه «مستر پری گریگ پرسیک» طبیب انگلیسی و معالج حاجی بابای بیمار در توکات (توقات) عثمانی است که کتابچه سرگذشت را از این بیمار ایرانی و غریب گرفته و به سمرقند گرین، یکی از علمای روحانی، تقدیم نموده است تا بانی ترجمه و نشر آن گردد.^۱

اما اینکه آیا خود موریه (۱۸۴۹ - حدود ۱۷۸۰) مؤلف «سرگذشت حاجی بابا» است یا آن را از فارسی به انگلیسی برگردانده است. تاکنون پاسخ مالاترانی نوشته است. آقای مینوی دلایلی ارائه داده است که مؤید صحت افتراض خود موریه در مقدمه کتاب مبنی بر وجود پیشین نوشته‌ای فارسی و ترجمه به سده متن انگلیسی از روی آن اصل می‌باشد.^۲ آقای جمال‌زاده هم با استناد به زندگی موریه در شرق و پاره‌ای گفته‌های موریه در مقدمه خود بر «حاجی بابا» اصول داستان‌نویسی، بر این عقیده است که خود موریه نویسنده این کتاب می‌باشد.^۳

حقیقت هرچه باشد، این نیز واقعی است که ترجمه فارسی میرزا حبیب از «حاجی بابا» هر چند بر اساس ترجمه فرانسیس بیلی انگلیسی صورت گرفته ولی بسیار شیواتر و زیباتر از اصل انگلیسی و ترجمه ترانسوی است. اگر «سرگذشت حاجی بابا» به علت نشر انگلیسی خوب به موضوع آن کتابی نظر گیر بوده، ترجمه میرزا حبیب برای فارسی‌زبانان به صورت شاهکاری درآورده است.

۱. «کتاب فرحت انتساب عبرت نصاب موسوم به مظهرالعجم. محتوی از سوانح عمری حاجی بابای اصفهانی» ص ۳. Pere grine Persic یعنی سیاح ایران. نام درست این عالم روحانی. هم Funkdruben است، رک. مقدمه موریه در چاپ‌های انگلیسی.

۲. برای شرح حال موریه، رک. «پانزده گفتار درباره چند تن از جمال ادب اروپا»، نگارش مجتبی مینوی، تهران ۱۳۳۳، ص ۲۸۰ - ۲۷۵.

۳. همان مأخذ، ص ۲۸۳.

۴. دیباچه جمال‌زاده بر «حاجی بابا»، ص هشت تا سیزده.